

ספר הנפש

ספרית מקורות

ירושלים, תש"ל

כתבי

רפי שם־טוב בני־יוסף

אבן־פלקירה

במהדורה חדשה, מוגהת ומתוקנת

ספר הנפש

תרפ"ד

ירשה

הקדמה

אמר שם טוב ברבי יוסף אבן פלקירה:
ראיתי לחבר ספר קטן בחכמת הנפש ואחברו מספרי
הפילוסופים האחרונים המדברים על דבר החקירה והחפוש, ויהיו בו
דברי בקצרה, ויהיה כולל רוב מה שאמרו בחכמת הנפש ומה
שהסכימו עליו שהוא אמת מצד החקירה. ואף על פי שכבר
כתבתי כל אלה הענינים באריכות בספר שחברתי בדעות הפילוסופים,
ראיתי לחבר זה הספר בעבור שיהיה לי ספר זכרון אעייין
בו תמיד, כי כן ראוי לעשות כל מבקש החכמה, שישים זאת
החכמה נכח עיני לבו, כי בה ידע עצמו וממנה יגיע אל התכלית
האחרונה, שהיא ידיעת בוראו יתברך.

ואמרו החכמים, כי כל חכמה מפוארה ומעולה, אלא שמקצת
החכמות מעולות ממקצתן, וחכמת הנפש קודמת לשאר החכמות
במיני העילוי כולן. והחכמה תהיה מעולה בהיות עניניה אמתיים
(כחכמת המספר), או בהיות מונחה מעול כחכמת הכוכבים, וחכמת
הנפש נכבדת משתייהן יחדו. ואמרו, כי ראשית המעלות שתיים:
אהבת החכמה באמונות ובחירת הוך מהמעשים ככונות. ובידיעת
האדם נפשו תהיה בו ידיעתו שלמה, כי השלמות שבידיעות
הדבר היא ידיעת צורתו, ובידיעת צורתו ידע מה הוא עצמו.
ואמרו, כי מי שידע נפשו ידע בוראו, וכל מי שהוא סכל
בידיעת נפשו כל שכן שהוא סכל בידיעת בוראו, ואיך יאמן
באדם שהוא חכם בזולתו והוא סכל בנפשו? ואמרו, כי התועים
שכחו האלהים יתברך והשכיחם נפשותיהם.

והיה כתוב בהיכל הפרושים: דע גפושך בן אדם ותדע
בוראך! וזה ענין אמתי, כי כמה דברים יחסו לכהות הנפש,

זתבאר בו החכמה שהם מרוחקים מהשכל כל שכן מהאלהים
יתברך. על כן אמרו, כי ידיעת הנפש קודמת לידיעת האלהים
יתברך, ושהיא המעולה שבידיעות אחר השם יתברך.
וראיתי לחלק זה הספר לעשרים פרקים:

- א. מציאות הנפש.
 - ב. הרוח שהוא נושא כחות הנפש.
 - ג. גדר הנפש.
 - ד. הצורך אל כחות הנפש.
 - ה. כח הזן.
 - ו. כח החוש הכולל.
 - ז. כח הראות.
 - ח. כח השמע.
 - ט. כח ההרחה.
 - י. כח הטעימה.
 - יא. כח המישוש.
 - יב. חוש המשתתף.
 - יג. כח המדמה.
 - יד. כח המדבר.
 - טו. סגולות המבדילות בין חכח העיוני לשאר הכחות.
 - טז. כח הזכרון, ההזכרה והשמירה.
 - יז. כח המתאווה ונקרא המתעורר.
 - יח. כל כחות הנפש על דרך כלל.
 - יט. דעות הקדמונים בנפש.
 - כ. פעל השכל הפועל בנפש.
-

פרק א

מציאות הנפש

שני דברים הם המסוגלים בכחות הנפש: האחד—ההנעה, והשני—ההשגה. ולכל גוף מתנועע סבה מניעה, והגוף המתנועע בתנועות משונות לצורך רבים ולצדדים רבים, נוספות על תנועתו הטבעית, כתנועת האש למעלה וכתנועת האבן למטה, יש לו סבה מניעה ותקרא—ט ב ע. ובראותנו, כי מקצת הגופים משיגים, לא תהיה השגתם מצד שהם גופים, כי אם תהיה כן—היה כל גוף משיג, אלא הוא משיג מצד כח שבו, בו ישיג. ומציאות הנפש דבר מבואר, וכן מציאות הטבע.

פרק ב

הרוח שהוא נושא כחות הנפש

האלהים יתברך יצר חלל הלב השמאלי אוצר לרוח והוא מקורו, ויצר אותו להיותו מורכב לכחות הנפשיים, כדי שיתפשטו עמו באברים החיונים. והנפש נקשרת תחלה ברוחו תשפיע שנית באמצעותו באברים הגופניים. ויצר הרוח מזכות ההחלטה ואשותה¹, כמו שיצר הגוף מעובי החלטים וארציותם. ויחס הרוח לזכות החלטים כיחס הגוף אל החלטים העבים. וכמו שעצם הגוף נוצר

(1) מסהרת המחלט ורוחניותו.

ממזיגת החלטים, ותהיה מהם צורה אחת מזגיית, ויהיה זה המזג מוכן לקבל ענינים, — כמו כן הזכות מהחלטים יהיה עצם הרוח מהם כשימזגו ותהיה מהם צורה אחת מזגיית, ויהיה הרוח מוכן לקבל הכחות הנפשיים, שהתחלתם מהשפע האלהי המוציא למה שבכח אל הפועל, כשתשלם הכנתו מאין עצלה ואין כיליות. וכמו שיש לכל אבר מזג מסוגל מפני איכות העירוב שבו, כן לכל אחד מהרוחות אשר בנו והם: החיוני, הנפשי והטבעי ומקומותיהם מזג מסוגל. והרוח, שהוא ראשון לרוחות המתהוים על דעת ראש־הפילוסופיא אחד, והוא הנוצר בלב ואחר־כך ישפיע ויתפשט בשאר האברים שהם ראשים, וכשיתישב כל אחד במקומו יקנה שם מזג מסוגל, וכשיתישב במוח יקנה מזג יוכן בו לקבל כחות החוש והתנועה, ובקבד יקנה מזג יוכן בו לקבל בו כח הזון והגדול, ובאשקים יקנה מזג יוכן בו לקבל כח ההולדה. ואמרו אחרים, כי אלו הרוחות אדים ריקים נמצאים בגוף החיוני, התחלתם ורב חמרם מהאוויר כשישאף החיוני, ואד החם הנמצא בכבד נקרא הרוח הטבעי, והאד הנמצא בלב ועורקיו יקרא רוח חיוני, והאד הנמצא בבטני המוח ומה שיתפשט ממנו בעשבים יקרא רוח נפשי; והתחלת הכל ורב חמרם—האוויר המושאף.

פרק ג

גדר הנפש

כל אחד מהגופים מורכב מחומר וצורה, ומסגולת החומר שבו יקבל הגוף התפעלות, כי הספק לא יכרות בברזל אלא בחדודו שהוא צורתו, והוא נפגם בחמרו שהוא ברזל. והגופים אינם נבדלים אלו מאלו בחמריהם אלא בצורותיהם, כי המים והאש חמרם אחד, והגוף החי הטבעי יפעל פעלו החיוני בנפשו לא בגופו, והוא חי בנפשו לא בגופו, ואם כן הנפש היא צורת הגוף, והצורה—שלמות, כי בה ישלמו חמרי הדברים,

שאם כן הנפש היא שלמות. והשלמיות שני חלקים: או התחלת הפעלים והרשומים, או עצם הפעלים, והאחד — ראשון והאחר — שני, והראשון הוא התחלה והשני הוא הפעל והרשום. שאם כן הנפש היא שלמות הראשון, כי ההתחלה לא תבא מהתחלה. והשלמיות יש מהן שהן שלמיות גופים, ויש מהן שהן שלמיות עצמים שאינם גופים. והנפש — שלמות הראשון לגוף, והגופים מהם מלאכותיים ומהם טבעיים, והנפש היא שלמות לגוף טבעי לא מלאכותי; ויש מהגופים הטבעיים שיפעלו פעליהם בכלים בדברים הפשוטים, והנפש היא שלמות לגוף טבעי העושה פעולותיו בכלים.

והנה התבאר, כי גדרה שהיא שלמות הראשון לגוף טבעי כללי, והתבאר גדר הנפש הסוגי. ואמרו שלמות ולא צורה, מפני שהשלמות בכלל הדברים העצמיים בלבד, והצורה בוללת גם כן הדברים המקריים כתבניות, ועל כן תאר הנפש בשלמת להודיע כי היא עצמית לא מקרית. והשלמות שני מינים: האחד — שיהיה הדבר שלמות עצמו כחמימות לאש, כי שלמות האש בחמימות ובה תהיה האש; והשני — שיהיה דבר פועל לשלמות כמלך שהוא שלמות הספינה, כלומר שיפעל בה השלמות, והנפש היא שלמות הגוף הטבעי הכללי, כי היא פועלת לשלמות, כי היא תשלים הגוף. ואם אמור אומר: ואם היא משלמת לגוף ותשימהו חי — מדוע לא תקרא חיונית כשהיא נפרדת אלא עם הגוף? נאמר, כי זה כמו הכח שבעין, כי בו תשלם העין, ובו תכנה הראות, ולא תקרא ראות כשהיא נפרדת. וכן הנפש לא תקרא חיונית אלא עם הגוף הטבעי הכללי. וכשתהיה השלמות לאבר אחד, לא יעבור אותו — תהיה צורה לאותו האבר בלבד, כמו הראות שהיא שלמות לעין; וכשתהיה השלמות לאבר אחד והיא מחפשטת לכל האברים יהיה נפש, וכל צורה — שלמות, ואין כל שלמות — צורה, כי חמלך — שלמות לספינה ואיט, צורתה, כי מה שהוא מהשלמות נבדל העצם, לא יהיה על האמת צורה בחומר, כי הצורה שהיא בחומר היא מוטבעה בו וקמה, כלומר שקיומה בו, ועל כן כשנאמר בנפש שהיא שלמות, נכלל כל מיני הנפש ויכלול גדר הנפש הנבדלת מהחומר, כי יראה מזה הגדר,

שאינ הנפש נבדלת מהגוף מצד שנאמר בה שהיא שלמות לגוף וצורה לו בה, אלא שזה ברוב חלקיה מבואר. מלבד החלק השכלי שאינו משמש בכלי, וכל כח שאינו משמש בכלי אינו כח אלא בשתוף השם.

והסבה שילאה האדם למצא גדר אחד יבאר סגולת כל נפש, מפני שלא ימצא לנפש סוג יכלול אותה, כי יש ממנה ראשון, שני ושלישי; ולא ימצא בדברים שהם סוג אחד ראשון, שני ושלישי, כי הם עולים אל הסוג יחדו, וכשלא יהיה לדברים מה שיאסוף אותם, לא יהיה אפשר שיוגדר בגדר יבאר סגולת כל אחד מהם בדמיון. וגדר הנפש הוא דמיון גדר התבנית, וכמו שגדר התבנית נכללים בו כל התבניות — כמו כן גדר הנפש נכללים בו כל כחותיה; וכמו שגדר התבנית לא יורה מהתבניות על טבע אחד, מפני שהתבניות יש בהן המוקדם והמאוחר — כמו כן גדר הנפש; וכמו שהמשולש קודם על המרובע, כמו כן הון קודם במציאות; וכמו שאחר ידיעת גדר התבנית הכוללת צריך לבקש ידיעת מהות כל תבנית ותבנית ממיני התבניות הנכנסות תחתיה, כמו הן אחר ידיעתנו גדר הנפש צריך שנדע מה היא השלמות הנמצאת לבח הון ולאיוזה דבר הוא. וכן בשאר הכחות, מלבד השכל שהוא דבר זר מזה הגדר, ועל כן היה הדבור בזה וזלת הדבור בשאר הכחות.

פרק ד

הצורך אל כחות הנפש

מפני שהתחברה אל הטבע ההשגחה האלהית, על כן יעשה כל מעשיו בחכמה, ולא יעשה דבר בטל ולא מויק, ולא יניח דבר הכרחי או מועיל שלא יעשה. ומפני שחיבה החכמה האלהית שיתהוו בעל-חיים מהיסודות מתנועע בבחירה, ואפשר שיקרהו נזק מהדברים שבחוץ כשיתנועע, על כן נוצר בו הכח החושי, כדי שיחוש הנאות לו וילך אליו, והמויק יברח ממנו, ועל כן

זה החוש כולל כל הגוף. ומפני שהמצטרך אז המזון, ויש מהמזונות שלא יאותו אליו, על כן נוצר בו כח הטעימה להכיר בו הנאות ומה שאינו נאות. ואלו שני הכחות הכרחיים בחיים והשאר אינם הכרחיים כל כך.

ואחר הטעימה כח ההרחה בתועלת, כי הריחות מורים על המזונות הנאותים ראייה חזקה. ואחר כח ההרחה בתועלת כח הראות, כי בראות יחוש הנאות והמזיק מרחוק ומקרוב. ואחר כח הראות בתועלת כח השמיעה, כי הדברים המזיקים והמועילים יקח ראייה עליהם מקולותיהם. וכחות הראות והשמיעה יש להם תועלת אחרת באדם, היא למעלה מאלה התועלת, ובלבד השמיעה לדברים המועילים והמזיקים יועילו עוד תועלת רבה, כי מהמה ירכיב האדם רשומי הדברים גם אחרי העלמם מקרבת החושים. ומפני שרוב המזיק והמועיל נודעים הם בנסיון, חיבה ההשגחה האלהית לברא החוש המשתתף בבעלי חיים לשמור בו צורות המוחשים, ונברא בו כח הזוכר והשומר לשמור בו הקנינים המושגים מהמוחש, ונברא הכח המדמה כדי שיזכור מה שנמחק מהזכרון, כמין מהתנועה.

והוצרך בעל החיים אל הכח המניע, מפני שאינו כצמח המושך במקומו המועיל מהמזון, אלא הוא משיג מזונו בתנועה. וכחות בעלי חיים: או משיגים או מניעים, והמניע לבקש הנאות הוא הכח המתאוה, והמניע לדחות המזיק הוא הכח הכעסני.

פרק ה

כח הזון

הכחות הצמחיים שלשה: הראשון — הזון, השני — המגדל, והשלישי — המוליד.

והצטרך הגוף בעל הנפש לאלו הכחות השלשה, כי כשהטריחה האמירה האלהית להיות החי מורכב מהיסודות בחכמה, ולא היה

הטבע בעצמו יכול להוליד הגוף בעל הנפש בשעור הראוי לו ברגע אחד אלא בהיותו גדל מעט מעט, והיה הגוף המורכב מתמוסס ונתך בטבע, והיה המורכב מההפכים אינו יכול להשאר הזמן המכוון בו, על כן יצטרך אל כח יגדלוהו ואל כח לשכור שעורו, שלא יאבד בהתוך והוא הכח הזון, ואמרו, כי זה הכח—נפש, מפני שהיא צורה לגוף כללי, והוא פועל ממה שהוא אבר כללי בכח, אבר כללי בפועל. ואמרו אחרים, כי הטבע ינהיג הצמח לבדו, והוא והנפש ינהיגו הבעלי-חיים, וכל כחות הצמח אצלם טבעיים. והחמימות הוא הכלי הנאות לפעל, זה הכח הזון, והוא החומר הנושא לזה הנפש. וזה הכח הזון הוא מהכחות הפועלים והוא פועל המזון. והמזון יתחייב שיהיה מצד דומה, ומצד הפך, כי המזון יאמר על מה שהוא מזון בפועל אשר התעכל ונשלמה דבקוהו בגוף, ויאמר על מה שהוא מזון בכח וזה קודם שיתעכל, ועל כן היה המזון מצד דבקוהו בגוף—דומה, ומצד שהוא משתנה מהכח אל הפועל—הפך, ועל כן האומר כי המזון הפך לא יסתור האומר שהוא דומה, כי הראשון צודק על המזון שהוא בכח, והשני—על המזון שהוא בפועל.

והכח השני שהוא כח הגדול הוא בשלמות וצורה לכח הזון, וזה הכח הוא הכח אשר, כשיליד הכח הזון יותר מהמתמוסס מהגוף, יגדל האברים בכל חלקיהם. וזה הכח נפרד במהותו מהכח הזון, כי פועל הגדול זולתי כח השמירה. ומפני שיש לכל גוף טבעי גודל מוגדר, לא היה אפשר לו מתחלתו שיהיה לו אותו הגודל, ולכן נברא בו כח הגדול, ועל כן כשיהיה לו הגודל המוגדר לו בטבע לא יפעל זה הכח.

והכח השלישי שהוא הכח המוליד פועל מהמזון מה שדרכו שיתהוה ממנו איש, וזה הכח—שלמות כח הגדול, ועל כן מהזיר הטבע מותר המזון שיהיה בו הגדול כשישלם הגדול אל ההולדה, ויהיה ממנו הזרע הנושא לזה הכח. והמכוון בכח הזון לשמור בו גוף האיש, והמכוון בכח המגדל להשלים בו גוף האיש, והמכוון בכח המוליד להשאיר בו במין, כי אהבת ההשארות דבר שופע מאלהים יתברך על כל דבר ודבר. וזה הכח המוליד יפרד מהכח הזון בזמן הזקנה, ואז ישאר זה הכח לבדו, וידמה

לצמח הצומח על פני המים הנקרא, טחלב" ולצמח המימי וזה הכח הצומח שבאדם אינו על האמת הכח הצומח שבצמח, ולא נקרא כח צומח כפי ענין הכולל, מפני שהכח הצומח שבחיוני הכין גוף החיוני לכל הכחות החיוניים.

והכח הזן כמו ההתחלה, והמוליד כמו התכלית, והמגדל כמו האמצעי הקושר לתכלית בהתחלה.

וקיום תמתנפש יהיה בשלשה: בכח הזן, החמימות הטבעית והמוזן, והכח הזן הוא המניע לחמימות הטבעית עד שהפעל פעלה, והחמימות הטבעית תניע המוזן, תשנהו ותשימהו נאות במוזן, והמוזן מתנועע מהבר לדבר עד שיתדמה כנוזן ויזין אותו, והמוזן הוא הפכת דבר לדבר, מוסוף בכמותו, דבק בו ונשאר בו. והכח הזן יפעל בלבד, והחמימות הטבעית תפעל ותתפעל, והמוזן יתפעל בלבד.

פרק ו

כח החוש הכולל

החוש הוא נהפך ומתדמה בצורת המוחש, וההפכה היא תנועה-מה והפעלות, והדבר הוא נפעל מדבר אחר כמותו בכח לא בפועל, כמו הלבן שהוא נפעל מהשחור, והלבן אינו דומה לשחור בפועל אלא בכח, כי הוא אפשר שיהיה נהפך לשחור. וההפעלות שני מינים: האחד — מפסיד, כמו השחור כשיהיה נפעל מהלבן, יפסודו וישימהו לבן כמותו, והשני — הפעלות משלים, כהתפעל האויר מהאור, כי האור ישים האויר כאור ולא יפסידהו אלא ישימהו שלם. כמו כן כי הראות הוא מתפעל מן המוחש וישלים בו עצמו מבלתי שיפסידהו. וזה הכח החושי הוא כוז מתפעל, מפני שהוא נמצא פעם בכח ופעם בפועל, והמניע לזה הכח הוא המוחש בפועל, כי החושים מצטרכים בפעלם אל הדברים המוחשים שיהיו נמצאים אצלם, והשכל לא יצטרך בפעלו אל דבר

7

שהוא חוץ ממנו, כי מושכלו — בו, והפעלות החושים — מהדברים הפרטיים, והדברים הפרטיים — גופים, ואי אפשר שיכנסו החושים בחושים, כי לא יכנס גוף בגוף, ועל כן הצטרכו החושים בפעלם אל הדברים שיחוץ, מפני שיהיו נמצאים לפניהם, ומפני זה לא היה פעלם שלם. אבל חשכל, מפני שיהיה פעלו בדברים הכלליים ושיגם, ואינם גופיים, וקיומם בו, לא הצטרך שיהיו הדברים ששיגם נמצאים לפניו. ועל כן צדק אפלטון באמרו, כי „הנפש—מקום לצורות, והדברים בשכל כמו צורותיהם“, והראיה על זה — בעלי המדידה, כי הם יודעים צורות הדברים, ואף על פי שאין הדברים בעלי תכניות נמצאים לפניהם, ואמנם ידעו זה מפני שתכניות הצורות נשואות בנפש.

ויציאת החוש מהכח אל הפועל דומה כידוע שישתנה בשלא היה מעין ועתה יעין, מפני שיחוס המוחשים אל החושים הוא יחס המושכלות הכלליות אל השכל אשר בכח, אלא שההפרש בשניהם, כי המוחשים — מחוץ לנפש, והמושכלות כאלו הן בנפש. ועל כן כשירצה החכם לצייר יציר בשכל, ואין הדבר כן בחוש, כי לא נוכל לחוש כשנרצה אלא בהיות המוחשה לפנינו. והכח הזה שלתומו הוא בעניני הדברים המוחשים מצד שהם ענינים אישיים, והכח החושי הוא ההכנה אשר בחוש אשר יהיה הענין אותו המוחש. וההפרש בין הענין והצורה, כי הצורה תהיה עם החומר דבר אחד, ולא יהיה שם שנוי, וענין המושג הוא צורתו נפרדת מהחומר, ואם כן הענין הוא הצורה הנפרדת מהחומר. וזה הכח הוה נפסד, כי הוא פעם בכח ופעם בפועל, והכח הוא הסבה המסוגלת שבסבות החדוש, והמונח הראשון לזה הכח — גוף, והוא צורה בחומר, ועל כן תקרהו החולשה.

וההשגות הנפשיות שני סוגים: חוש ודמוי¹, ואי אפשר שידמה מי שלא יחוש, והחוש קודם בטבע הדמוי, ועל כן היה החוש, הראשון מההשגה, מחובר בגוף, ואם כן מהחיוב בהכרח שלא יהיה חוש בלא שנוי, אלא שהשנוי אינו במוחש, ואם כן השנוי בהכרח הוא לחוש, ואם כן החוש בהכרח הוא גוף, וצורתו —

הכח החושי, ואם כן חחוש בכלל הוא כח לגוף, מתפעל מהמוחש, יתחבר בשלמותו שלמות הכח הנפשי אשר בו, ועל כן יתחייב בהכרח שיהיה המוחש — הופך והחוש — נהפך. ועל כן היו הקור והחום מוחשים — בנפשם יתחלפו¹).

ואחר שדברנו בזה ההתפעלות הנקראת חוש בדבר כולל, נדבר במוחש על דרך כלל ונאמר, כי יש מהמוחשים בעצם והם המסוגלים בחוש יחוש, כגון לראות והקול לשמוע, ויש מהם משתתפים ליותר מחוש אחד, כתנועה והעמידה שישגיגון כל החושים, וכתבנות והשעור המשתתפים לראות והמשוש. והחוש לא יטעה במושגו המסוגל, כי הראות לא תטעה בגון איזה גון הוא. אמנם תקרה הטעות ברוב באלו המוחשים המשתתפים, כמו שידמה לו בהלכו בנהר, כי שפתי הנהר מתנועעות, והמוחשות במקרה כמו שנחוש שזה חי וזה מת, אמו שזה הלבן הוא ראובן.

פרק ז

כח הראות

הדבור בזה הכח יחייב הדבור באור, בגוף הזך, בגון ובאיכות דבקות החוש במוחש. והגופים המאירים בקדימה שני מינים: המוכבים והאש, אלא שהוא לכוכבים מעצמם ותמיד, והוא לאש במקרה, ועל כן לא תאיר במקומה. ואין האור דבר אחר אלא שלמות הגוף הזך במה שהוא זך, והאור נחלק מזהנראה שהוא הגון, והוא כשיתערב עם הגון בכח יתחדש ממנו הדבר שהוא הגון בפועל. והמזיגה, כמו הלובן והשחרות שיש להם ערוב-מה יתחדשו ממנו הגונים הממוצעים. והאור איכות בעצמו והוא איכות בעצמו לגוף הזך מצד שהוא זך, והוא כמו כן איכות-מה לנראה בעצמו לא לסכה זולתו. והגון — שלמותו באור. והגופים יש מהם מאירים ומגוונים וזכים.

1 הקור והחום של כף דבר הם לפי מצב הקור והחום של המשיג.

ויש מחלקת באור, אם הוא גוף אם לא. והאומרים כי אינר גוף הביאו ראיה, כי כל גוף מתנועע יתנועע בזמן והאור יתנועע בלא זמן, כי ברנע אחד יאור העולם בנורח השמש. והאומרים כי האור גוף ראייתם, כי אלו לא היה האור גוף היה מפלש הגוף; ולא היו חוזרים ניצוצותיו כשיפול על גוף קשה, ועוד אילו לא היה גוף, מדוע כשיכנס אור השמש מהחלון לא יתפשט בכד הבית? והסכימו חכמים שאינו גוף, כי הוא הפך חושך, והחושך אינו גוף, וההפכיים תחת סוג אחד, והגונים מתחדשים בהמזג הגוף המאיר שהוא האש עם הגופים הזכים שהם האויר ודמים.

והפועל לשמים שנוי אלה שני הטבעים בכמות ובאיכות: הגון הלבן נולד בהמזג האש הזכה עם היסוד שהוא בתכלית הזכות והוא האויר, והגון השחור נולד מהאש העכורה כשתתמזג עם הארץ שזכותה מועטת, והגונים הממוצעים בין הלבן והשחור ישתנו בהשתנות המאור והגוף הזך ברב ובמעט, ועל כן היו היסודות — הגונים השחור והלבן, והאור אינו סבה בהגעת הגונים אל הראות בלבד אלא במציאותם, והגונים — שלמותם באור שהוא מחוץ, ועל כן אמרו שהאור פועל הראות.

וקבול הגוף הגון שני מינים: או קבול חמרי, כגון הגון בחמרו, או קבול ממוצע בין החמרי והרוחני בהתרשם הגון באויר ובמים. וזה חמין מהקבול הוא הצד ששמשו אלו שני היסודות אל הראות. ועל כן היה כלי זו ההשגה, שהוא העין, יגבר על חלקי המים והאויר; והגופים הזכים יקבלו הגונים כשהם זכים בפועל, כלומר בקבלם האור, ועל כן לא נראים באפלה. וכה הראות מקבל עיני הגונים מופשטים מהחומר, וזה הפעל מפעולות העין הוא לליחה הזכה הנקראת ברדיית וגלידיית, ונקרא כן מפני שדוחה בזכותה אל הברד והגליד, והיה זה הכלי בזה התאר, כדי שתתרשמה בו צורות המוחשים כהתרשם הצורות במראה הזך. והאויר מקבל צורות הדברים תחלה באמצעות האור, ואחד כך יגיע אל השבכה החיצונה, ותגיע החיצונה לשאר השבכות עד שיגיעו אל השבכה האחרונה שההוש המשתתף מונח מאחריה, וישיג צורת הדבר, ובאמצע השבכות — השבכה הגלידית שזכרנו, שהיא כמו המראה, והיא אמצעית בין טבע האויר ובין

סבע המים ועל כן היא מקימת הצורות מהאוויר, מפני שהיא במראה, ומושגי זה הכח שנים: הלבן והשחור, והשאר מורכבים מאלה.

פרק ח

כח השמע

הדבור בזה הכח יחייב הדבור בקול, והקול אינו דבר קיים בעצמו כמו הגון, אלא הקול דבר יתחדש מההקשה, ולא יתחדש אלא מהקשת גופים קשים (רקים). כי האויר ידלג מהם בחוזק, ושיהיה לכל אחד רוחב, ושתהיה התנועה במהירות, ויתחדש הקול מחוזק התנועה, כמו שיקרה מההכאה ברצועה בחוזק, כי חלקי האויר נאחזים אלו באלו, ויתחדש הקול. והצד שהאויר משרת אל זה הכח בזו ההשגה הוא מהירות קבולו לתנועה, ושהתנועה נשארת בו וכבר עמד המניעה. והקול ששומע האדם בתחו קול גדול במקום הרחב, סבתו שהאויר חוזר מפני הגוף שיפגש בו, כמו הכדור. וזה הכח שלמותו — הרשומים המתחדשים באויר מהקשת הגופים הקשים והרקים אלו באלו הנקראים קולות. והסבה שידבק זה הכח בקול, מפני שיש בו אויר, והוא מדובק באויר שמחוץ, ולולא זה לא יחוש הקול, וזה האויר מסודר באונים, ומינו נפרד מהם, והוא שוקט מאד, מפני שישגי פרקי התנועות, וכשיגיע הקול המוכן מהאויר בכלי השמע, תרשם תנועתו בעצם השמע, ישיגוהו השמע על תבניתו. ומושגי זה הכח השני: הקל, הכבד והמחודד, והשאר מורכבים מאלו.

פרק ט

כח ההרתחה

הדבור בזה הכח יחייב הדבור בריה, וחמר הריח הוא הטעם, כי כל מה שיש לו ריח יש לו טעם, והוא מסוג האדים העשניים, ועל כן ישא אותו האויר, והוא מיוחס אל היובש והחמימות הנולדים מהיובש המעורב ברטיבות בעל הטעם. וזה הכח יקבל עניני הדברים המורחים, וזו ההשגה תהיה באמצעות האויר והמים, כי הדגים מריחים, וזה יהיה במה שבהם מההכנה לקבל החלק העשני המורה, והוא יריח הריחות לשישאף האויר שקבל, כי כשישאף בעל חיים כמו זה האויר עד שימשש מוקדם המוח וישנה אותו לריחו יחוש אותו. ומושגי זה הכח שנים, והוא הריח הטוב והזוהמא והשאר מורכבים מאלה, וכלי זה הכח הוא האויר המשולח באף, וצריך להיות אל האמצעי, כי כשימשש מוחשיהם על החוש אל ישיגם, וכן כשיעמדו בינם ובין המוחשים גופים עבים, ועוד כי כשיפסד האמצעי יפסד פעלם, על כן מסגולות האמצעי שיהיה מקבל למוחשים במין-מה ממין קבול הכלים, כסגולת כח הראות שהוא מצטרך עם האמצעי אל האור, ויש לומר, כי זה הכח משתנה בחיוני המתנפש במחיצה ובחיוני שאיננו מתנפש בלא מחיצה, ותחלק אותה המחיצה כשיתנפש, וזה דומה במה שקדם לעינים, כי יש להן מחיצות ברוב החיונים, והן העפעפים, ואין להן מחיצות במה שהוא קשה העינים.

פרק י

כח הטעימה

הדבור בזה הכח יחייב הדבור בטעמים, והטעם מיוחס אל החמימות והרטיבות, והראיה כי הרטיבות סבת הטעם במוג, שהדברים יש מהם מוטעמים בפעל והם הרטובים בפעל, ומוטעמים

בכח והם היבשים בפעל, והיבשים בפעל יהיו מוטעמים כשיהיו רטובים כמו המלח, כי אין לו טעם עד שיתרטב, ועל כן הטעם הוא בהכרח בהתערב החלק היבש בחלק הרטוב כשתבשרהו החמימות הטבעית. והרטיבות שנולידה הלשון בה תהיה הטעימה, והיא ממוזגה מיובש ורטיבות, ועל כן היא מתדבקת. ומיני הטעמים משתנים הם להשתנות אלה השנים ברב ובמעט, כי המתוק מיוחס אל החמימות והרטיבות, והיובש אל הקרירות, והמר מיוחס אל החמימות, והשאר הם נולדים מאלה, כמו שנולדים הגונים מהלבן והשחור. וזה הכח ישיג עניני הטעם, והוא משוש-מה. והטעימה תהיה כשתתהפך רטיבת הלשון אל הטעם הנכנס עליה, וקבול הכלי לאותו הטעם, והשגת הכח הטועם למה שיקרה בכלי. וכלי זה הכח — הלשון, ואין בו טעם בפעל, ועל כן כשתתערב ליחה זרה נפסדה טעימתה, וכן שאר החושים.

כרך יא

כח המשוש

ראשון החושים שיהיה בהם החיוני חיוני — הוא המשוש, כי הוא שלמות כל בעל נפש ארצית. וענין המשוש אל שאר הכחות כענין הכח הזן אצל שאר הכחות החיוניים, כי הכחות החיוניים אינם נמצאים בלא משוש, וימצא המשוש ולא ימצאו השאר. וכן כח הזן עם שאר כחות הגוף. וזה הכח יקבל עניני הדברים הממוששים, והמשוש יהיה כשמקבל הכלי לאיכות הממשש, והשגת הכח הממשש למה שיקרה בכלי. וממוששי זה הכח ארבעה סוגים: האחד — החמימות והקרירות, השני — הרטיבות והיובש, השלישי — החלק והשעיר והוא הפך החלק, והרביעי — הקושי והרכות. ועל כן אמרו שהמשוש חושים רבים, כי כל חוש וחוש סוג אחד כמו הראות תשיג הגוף. ואמרו כי זה החוש אינו לגוף אלא לדבר אחד מבפנים, והבשר הוא אמצעי, והראיה על זה כי אילו כרך

האדם על ידו לבוש ריק, ואחר כך ישימהו על מים חיים, היה חש החמימות בלא זמן. ואחרים אמרו כי כלי זה הכח הוא הבשר. ומסגולת החושים כולם, שאין בהם דבר בפועל ממה שמשגיגים אותו אלא כלי המשוש שהוא מורכב מהאיכות שתשיגם, ועל כן ישיג מהם הרבויים וזה מפני מיצועו. ועל כן כל מה שיהיה הבשר יותר ממוצע יהיה יותר משיג לאיכות, ועל כן היתה השגת האדם בזה החוש יותר טובה מהשגת שאר החיונים, ובלבד בשר הכף (האף) ובלבד בשר הבהן.

ואמר המלמד הראשון, כי כח המשוש ישיג המשוש באמצעות האויר, אלא שזה נסתר, כי אילו ישים האדם ידו במים, ואחר כך ישימה על דבר, אי אפשר שלא יהיו בין ידו ובין אותו הדבר מים, אלא שהוא נסתר לרקיקותו, וכל שכן שיהיה האויר יותר נסתר, כי הוא יותר ריק. וחוש המשוש ישתתף בזה הענין עם שאר החושים. ואמר הפילוסוף, כי החוש ישיג האויר הנושא והדברים יחדו בלא זמן, מפני שצורות הדברים כתובות באויר, וישיג החוש האויר והדבר הכתוב בלא זמן. ודמיון זה לי אילו ישא האדם מגן ויכו המגן, יחוש בו נושא המגן עם מכת המגן יחדו בלא זמן יהיה ביניהם, וכן החוש יחוש באויר והכתוב בו יחדו בלא זמן. ואמרו מהמפרשי ספריו, כי המשוש לא יצטרך האמצעי בהשגתו, כי החושים מצטרכים לאמצעי מפני שני צדדים, האחד — מפני שהמוחשים אינם ממששים לכלי החוש ועל כן יצטרכו לאמצעי, והשני — כי הטבע הולך באמצעות-מה ממציאיות החמרי אל הרוחני. וכח המשוש מצד שהוא ממשש למוחשיו בכליו לא יצטרך לאמצעי בזה הצד הראשון, ומצד שכלי זה החוש מקבל מוחשיו קבול חמרי, כי הוא מתחמם ומתקרר, לא יצטרך לאמצעי בזה הצד השני, ואם הוא כמו שאמר המלמד הראשון, יהיה השגה שהשיג לזה החוש, לא שהוא אחד ממה שבו קיום זה החוש. וכל חוש מהחושים כשיקבל, הוא מקבל צורת המוחש לא חמרי, כמו שמקבל הדונג סתוח החיתם מבלתי שיקבל חמרו. וכל החושים יפעלו מפעליהם כשמקבלים צורת מוחשיהם, והדבר המקבל צורות המוחשים הוא החוש הראשון אשר בו הכח החושי וכל החושים צריכים לנשואם בו.

פרק יב

חוש המשתתף

החושים החצוניים אין מהם מה שיקבץ בין השגות הטעימה, ציון, הריח והרק, ואפשר שנפגש בגוף ירוק והשגנו ממנו שהוא דבש ומתוק וריחו טוב והוא נגר ולא טעמנו אותו, לא הרחנו אותו ולא מששנוהו. ומה יתבאר כי בנו כח התקבצו בו השגות החושים הארבעה, והיו כולם אצלו צורה אחת, ולולא הוא לא השגנו המתיקות, ולא נשיג המרירות, כי המבדיל שני דברים הוא היודע אותם יחדו וזה הכח הוא הנקרא החוש המשתתף והמציר. והתבאר כי יש לכח המציר מציאות זולתי החושים החצוניים, ואילו היה מהחושים החצוניים, לא היתה לו ממשלה אלא בהקיץ בלבד. ואנו רואים כי זה הכח יפעיל פעלו בתנומה וההקצה יחדו, וזה הכח הוא מצד—אחד ומצד—הרבה, והוא הרבה, מצד מה שישגיג מוחשים משונים בכלים משונים, והוא אחד, מצד מה שישגיג הגוון בעין, הקול באוזן, המוטעם בלשון ומשוש בבשר, וישגיגם בעצמו וישטוט עליהם, ודומה לנקודת המסכה שהיא אהת מצד ממה שאינה מתחלקת והיא הרבה מצד קצות הקוים היוצאים ממנה אל המסכה.

פרק יג

כח המדמה

זה הכח מרכיב מה שהתקבץ בחוש המשתתף מהצורות ויפריד ביניהן מבלתי שתסורנה הצורות מהחוש המשתתף. ואין ספק כי זה הכח אינו הכח המציר, כי הכח המציר אינו בו אלא הצורה הצודקת הקנויה מהחוש, ואפשר שיהיה הדבר בזה הכח אצל זה, ותציר דבר בטל וכוזב ומה שלא לקח אותו מהחוש,

ואינו כמו כן חוש, כי פעמים רבים נכזב בזה הכח ונצדק בכח החוש, ונרכיב בזה הכח דברים לא חשנו אותם כעז ואיל והדומה לו מהדברים שאין להם מציאות חוץ לנפש, ירכיב אותם זה הכח והחוש מהדברים ההכרחיים לנו. ואין כן הדמוי, כי יש לנו שנדמה ושלל נדמה, וזה הכח אינו שכל מפני שנצדק ברוב המושכלות ונכזב בזה הכח, וההפרש בין הכח השכלי והדמיוני, ואף על פי שנצדק ונכזב בשניהם, כי המדומים נציר אותם אישיים וחמרים, ועל כן לא נוכל שנדמה גן בלא גוף, ואף על פי שיראה מענינו שהוא המעולה שבמעלות הענינים האישיים, אבל הציור השכלי הוא הפשט הענין הכללי מהחומר, לא מצד שיש לו יחס אישי חמרי בעצמו, אבל אם אינו אפשר מבלתי זה יהיה מצד שהוא השגה פהשגות הכללי, כלומר שהוא נמנה בהמנות האשים, ושימצא לו יחס חמרי. וזה הכח מצטרך בפעלו שיקדם אותו החוש, ועל כן זה הכח הוא חמרי על צד מה, ומתחדש, ומונחו — החוש המשתתף.

פרק יד

כח המדבר

האדם נפרד מזולתו מבעלי חיים בכח הדבור אשר בו ישכיל המושכלות, ויקראו זה הכח — הנפש המדברת, ונוהגים לקראו אשכל החמרי, וירצו לומר שכל בכח, ומדמים אותו בחומר, כי כמו שהחומר מקבל הצורות כן זה הכח מקבל המושכלות, וזה הכח מצוי בכל מין האדם, ואין בו בעצמו דבר מהצורות המושכלות אלא יגיע בו בשני צדדים: האחד — בהתעוררות אלהית מאין למוד, ואינו נקנה בחוש כמושכלות הראשונות בדעתנו, כמו: הכל גדול מן החלק, וש.ההפכים לא יתקבצו בדבר אחד, אמשכילים משתתפים בו הצורה, ואחרים אמרו כי זה קנוי מהחוש. השני — קנוי בהיקש ויקרא שכל עיוני, ועיוני בדברים הכלליים, כמו הסוגים, המינים, הפרקים, הסגולות. ומסגולות הכח המשכי

כי הוא מיחד הרב ומרבה האחד בהתוך ובהרכבה, כהתוך האדם האחד לעצם, גוף נזון, חיוני ומדבר, ומיחד הרב כהרכבהו מהעצם והגוף והחיוני בדבר אחד, והוא אף על פי שפעלו במדה זמנית בהרכבת ההיקשות ושמוש העיון, אין ידיעתו תלויה בזמן ולא ברגע, אלא עצם השכל מרומם מהזמן בכללו.

והנפש המדברת כשפונה אל החכמות תקרא פעלת שכל ושכל עיוני, וכשפונה אל הכחות הבהמיים להכניעם ולהדריכם בדרך ישרה תקרא פעלת הנהגה ותקרא שכל מעשי. ואפשר שיהיה מוכן הכח השכלי במקצת הנפשות בהקיץ והדבקות בשכל הכללי, ער שלא יצטרך להיקש ועיון, ולא יצטרך להתיגע, אלא תספיקו התעוררות והנבואה, וזה יקרא רוח הקודש, ולא הוחן בזו המעלה אלא הנביא עליו השלום.

ואמר הפילוסוף: ומהדברים מהם דברים פשוטים בצורות, ומהם דברים מרכבים בחומר וצורה, והנפש תדע הפשוטים והמורכבים בחלק אחד, והוא השכל, כי כשתרצה לדעת הצורה לבדה, יתפשט השכל ויהזור לעצמו וידע אותה הצורה ידיעה אמיתית, וכשתרצה לדעת המורכב ירד השכל אל החוש ויטה אליו ויקח ממנו התחלות הידיעה. ובאלו אמר, כי השכל ידע הצורות השכליות המופשטות בלא אמצעות, כלומר בלא כלי, כלומר שידע אותן בנפשו, וידע הדברים המורכבים הגופניים באמצעות החוש, כי הוא ישמש החושים בכלים בידיעת הדברים הגופניים באמצעות החוש. כי החושים יקבל הרשומים הגופניים ויגיעו אליו וידעם. והראיה על זה, כי מי שחסרה ראותו מעת שנולד, לא ידע גגונים, כי הראות לא תגיע אליו רשומי הגונים והמשילו לקיחת השכל לצורה בקו הישר, כי הוא משיג אותה בנפשו, ולקחת הצורה בחומר בקו המעוקש, כי הוא מצד החוש.

אמר: ואילו לא היה השכל משיג המוחשים, יקרה לו כשתשיג העין גוף השמש במגן לא היה יכול להראות לו טעותו כראותו השמש מעוות והגומא, ולא היה גבול להראותו, כי הדבר המתרשם במראה אינו אמת אלא רשום ודמיון; ולולי שהשכל ידע המוחש, לא יאמר, אני הוא שחשתי זה ואני הוא שידעתי הגוף; ולולא שהוא יודע חלוף המרכבים, לא אמרו הקדמונים כי

הנפש מקום לצורות השכליות והחושיות והמדומות, כי השכל הוא אשר יתקן מה שהיה טאלו הצורות ידיעה פרטית, וידע הדברים השכליים בנפשו.

אמר: ואם היה השכל אינו מעורב בדבר עם החומר, וכל ידיעה לא תהיה בהפעלות היודע, היאך יודע הדברים הידועים? ונאמר, כי בהפעלות שני מינים: האחד — מפסיד והשני — משלים; והמפסיד כמו המזון שלא יקבל צורת הדם עד שאבד צורתו. וההפעלות המשלים כמו האויר, כי הוא נפעל ויקבל אור השמש, ולא יפסד עצמו אבל ישלם בו. וכן השכל מתפעל מהמושכל הידוע וידעהו ויהיה שלם, והיה זה המין מההפעלות משלים לשכל, מפני כי כשידע הדברים יהיה משכיל בפועל, וכשלא ידעם יהיה משכיל בכת, ויקרה לו זה בהיותו בגוף, וכשיהיה ערום מהגוף יהיה שכל בפועל, ודא יצטרך לקנות ידיעת הדברים מהחושים.

אמר: והשכל עצם נבדל, ידע הדברים אף על פי שאינם נמצאים לפניו, וישכיל עצמו כשהוא מושכל, כי כשידע עצמו יהיה יודע משכיל והוא מושכל, כי הוא ידע עצמו והשכיל, וכשנאמר כי השכל כשישכיל דבר יהיה כאותו הדבר, יתחייב מזה כי כשישכיל השכל מוחש מהמוחשים שיהיה כמוהו. ואינו כן, כי הדברים המוחשים אינם שכליים גמורים, כי השכל הוא המשים אותם שכליים, והשכל ישכילם באמצעות החוש, ועל כן לא יהיה כמו השכל. אבל הדברים השכליים הגמורים שאין להם חומר אין ביניהם ובינו הפרש, ועל כן כשישכילם השכל יהיה כמותם בשוה. אמר: והשכל ההוה בפועל כשיבדל ממנו יהיה בפועל משכיל

ויהיה מושכל, ולא יתפעל בהתפעלות, והוא בגוף, ולא ישאר כח מכחות הנפש שלא יאבד ויפסד, אלא השכל לבדו, כי הוא ישאר ולא יפסד, ואם היה השכל אשר בפועל שלם וישכיל מה שישכיל בנפשו, מדוע אפשר שישכח מה שידע ודא תהיה ידיעתו קימת? ואמר: השכל לוקח ידיעת הדברים מהדמוי, כי הדברים יפרדו בדמוי, ויקח אותם הרשומים ויכירם, ויקח מה שיתאמת מהם, ויעזוב מה שלא יתאמת מהם, וכשיקרה לדמוי חולי יאבדו מקצת הרשום, וישכח השכל אותו הדבר שידע אותו, ומפני זה תקרה השכחה לשכל כשיהיה בגוף, וכשיבדל מהגוף לא ישכח

ידעו ממה שידע, כי לא יצטרך אל הדמוי בדיעת הדברים. אמר: והמושכלות אשר לא יתחלקו הם אשר ידעם השכל ידיעה אמיתית, כמו הגדרים הנפרדים, הצורות החמריות והגודל המדויק, כי אף על פי שהוא מתחלק בטבעו יאמר שהוא מדויק שלא יתחלק, וראשוני הדמות (הכמות) לא יתחלק, כלומר הנקודה, הקו והשטח, כי הם לא יתחלקו בגופים בכח ולא בפועל, והשכל יודע אותם בזמן לא יתחלק, כי אינו יודע מקצת הדברים המושכלים בזמן אחד ומקצתם בזמן אחר, אלא ידעם בכלל שלמותם יחד, כי הוא היודע הגדר כולו בפעם אחת, והקו כולו בפעם אחת, וידע השכל הנקודה כשיתאר אותה, ויאמר כי הנקודה היא אשר אין חלק לה, זהו הוא אשר אין רוחב לו, והשטח הוא אשר אין עומק לו, וכן ידע הגדרים ויאמר כי השחרות היא אשר אין לובן בה, והריקות אשר גוף אין בה. והשכל אשר יתאר זה התאר והדומה לו בחלק, כי הם נשואים בחומר, אבל הדברים אשר אין חומר להם, הוא מתאר אותם בהנחה במה שהם עליו. והשכל כאשר יתאר הדברים הפשוטים הקמים בנפשם יצדק, כי הוא יודע הדבר הפשוט ידיעה אמיתית אין חטא בהם, או שלא ידעם כלל, וכשיתאר הדברים המורכבים, והם הגופים, לפעמים יצדק בדיעתם ולפעמים יכזב, כי צורות הדברים המורכבים יבדילן מחמריהן ויתארן כאילו הן ערומות מהם, ועל כן אמרנו בחוש, כי החוש יצדק במוחשו המסוגל ולא יצדק במוחש הפעל תחת כל החושים או רובם, כמו כן יצדק השכל בדיעת המסוגל, והוא המושכל, ויכזב במושכל במקרה. והשכל ידע צורות הדברים, כלומר התבניות, הטעמים, הריחות ושאר צורות הדברים כולן כאילו הן נפרדות מהנושאים אותן, כי השכל נפרד מכל חומר, וידע כל הדברים במין שכלי, כי הוא ידע צורות הדברים וחלין כאילו הוא ישלוף אותן מהחומר ויחקור אותן כאילו הן ערומות מהחומר.

פרק טו

סגולות המבדילות בין הכח העיוני לשאר הכחות

אם היינו מוצאים מופת ברור כי זה הכח העיוני נבדל משאר הכחות בכל עניניו ושאין לו קשירה בחומר כלל, אלא הוא כמִלְחָה המנהיג הספינה שהוא נבדל ממנה לבסוף ואין לו קשירה בה, היינו יודעים במופת ברור, כי זה החלק נפרד מהגוף לבסוף ושהוא נשאר. אבל לא נזכר זה בספרי החכמה, אבל הביאנו ראיות על זה, כי מצאו לזה הכח סגולות שאינן מציאות לשאר הכחות. ומאלו הסגולות מה שאמרו, כי העצם המקבל למושכלות אינו גוף ולא קם בגוף כשיהיה כח בו או צורה בו בשום פנים, כי המושכלות שיקבלם זה הכח בזה אחר זה אין להם תכלה בכח ואין האחד יותר הגוף מהאחר. והדבר שיש בכחו לקבל דברים שאין להם תכלה בכח לא יהיה משכנו גוף ולא כח בגוף, ואם כן אי אפשר שיהיה העצם המקבל למושכלות קם בגוף כלל, ועוד כי הכחות המשיגים המתרשמים בצורות בכלים יקרה להם מהתמדת הפעל שילאו, מפני שהכלים תלואה. אותם התמדת התנועה שתפריד מזוגם שהוא עצמם וטבעם, והדברים החזקים שתקשה השגתם יחלישו אותם, ואפשר שיפסידום, עד שלא יוכלו להשיג אחריהם הדבר החלש, כמו הרואה האור החזק והשומע הקול החזק לא יוכל לראות אחריו אור חלש ולא לשמוע קול חלש. והדבר בכח השכלי הוא בהפך, כי התמדתו לשכל וציוורו לדברים החזקים יועילו חזק ולקבל בקלות מה שישיג אחריהם, מפני שהוא יותר חלש. ואם תקרה לו במקצת העתים חולשה, הוא מפני שהשכל מסתייע בכח המדמה המשתמש בכלי שיחלש הוא ולא ישרה השכל, ואילו לא היה מפני זה היה קוראהו תמיד ברב הענינים, והדבר בהפך. ועוד כי כל כחות הגוף יתחילו לחלוש אחר שיתום הגדול, וזה סמוך לארבעים שנה, וזה הכח יתחזק אחר כך ברוב, ואילו היה מהכחות הגופניים היה מתחיל

תמיד בכל ענין שיחלש, ולא יתחייב זה אלא בענינים ומצד
 משבשים, ואם כן אינו מהכחות הגופניים. ומה שחושבים כי
 הנפש תשכח מושכלותיה ולא תפעל פעליה בכלות בגוף, וזה
 בעבור שפעלה לא ישלים אלא בגוף, — ואינו אמת, כי אחר
 שהתאמת אצלנו כי הנפש תשכיל בעצמה, צריך שנבקש סבת זה,
 ונאמר כי הנפש יש לה שני פעלים, פעל בהקש אל הגוף, והוא
 ההנהגה, ופעל בהקש אל עצמו ואל התחלותיו, והוא השכל,
 ושניהם מתנגדים ומונעים זה לזה, ואם ישתמש באחד יעזוב האחר,
 ויקשה עליו לקבץ בין שניהם. ומטרידו מצד הגוף הם: החוש,
 הדמוי, התאוה, הכעס, הפחד והדאגה. וזה ידוע, כי כשיחשוב
 אדם במושכל לא יחשוב בדבר מאלו אלא אם יכריח נפשו לחשוב
 בהם, והחוש ימנע הנפש מהשכיל, וכשתחשוב במוחש לא תחשוב
 במושכל מבתי שיקרה לכלי השכל מקרה, וסבת זה טרדת הנפש
 באותו פעל, ומפני זה תבטלנה פעלות השכל בחולי, ואילו בטלה
 הצורה המושכלת ונפסדה מפני החולי, לא היה הכלי חוזר לענינו
 אלא כשיתחדש כמו בתחלה, ואין הדבר כן, אלא הנפש תשוב
 משכלת לכל מה שהשכילתה קודם לכן. אם כן כל מה שהשכלתהו
 הוא נמצא עמה, אלא שהיא טרודה בדבר אחר. ואין חלוף צדדי
 פעולות הנפש יחייב בפעליה המניעה, אלא רבוי פעולות אבר
 אחד, האחד יחייב זה בעינו, כי הפחד ימנע הכאב, והסבה בכל
 זה אחת, והוא שהנפש תחזור בכללה לדבר אחד, ואם כן לא
 יתחייב כשלא יפעל דבר פעלו כשהוא טרוד בדבר, שלא יהיה
 פועל פעלו אלא במציאות אותו הדבר. ועוד מסגולות הכח השכלי
 שההשגה בו הוא המשיג, ועל כן אמרו שהשכל הוא המושכל
 בעצמו, וסבת זה כי השכל, בהפשיטו צורת הדבר המושכל
 מהחומר ויקבל קבול שאינו חמרי, יקרה לו שישכיל עצמו, מפני
 שלא יהיו המושכלות בעצמו מצד מה שהוא משכיל אותו עד צד
 משונה, מפני היותן מושכלות דברים הוץ לנפש; ואינו כן בחוש,
 כי אף על פי שהוא מתדמה במוחשים אי אפשר בו שיחוש
 עצמו ושיהיה החוש הוא המוחש, מפני שהשגתו לענין המוחש
 הוא מצד שהוא מקבל אותו מחומר, ועל כן יהיה הענין המופשט
 בכח החוש משונה במציאות ממוחש, ואם כן יהיה השכל

הוא המושכל מכל הצדדים כמו שהוא בשכל הנבדל, ולא יהיה לו יחס אל החומר כלל ויהיה בהכרח נבדל.

פרק טז

הזכרון, ההזכרה והשמירה

הזכרון הוא ידיעת מה שנודע אחר שנפסקה ידיעתו, וההזכרה היא בקשת אותה הידיעה כשלא תהיה לאדם, ושמוש המחשבה להמציאה לפניו. והזכרון הוא לכל בעל חי שהוא מדמה, וההזכרה מסוגלת באדם. וההפרש בין הזכרון והשמירה, כי השמירה היא לדבר שלא סר עומר בנפש מזמן השגתו בזמן שעבר עד הזמן העומד, והזכרון הוא לדבר הנשכח, ועל כן היה הזכרון — שמירה נפסקת, והשמירה — זכרון מדויק, כלומר בלי הפסקה. והכח הזה משיג לדברים פרטיים, כי הזכרון הוא לדבר אחר שיחוש אותו וידמהו מצד שהוא מוחש ומדומה. ודמיון זה כי טבע הכמות הכללית ששיגהו השכל לא ישיגהו הכח הזוכר אלא הוא זוכר כמות מוגדרה שכבר חש אותה ודמה אותה, ועל כן זה הכח הוא פרטי ומצטרך בפעלו שקדמו לו שני כחות, החוש וכדמוי. ופעל זה הכח להמציא לפני החיוני ענין הדבר המדומה אחר שנעדר והמשפט עליו עתה שהוא אותו הענין שחש אותו קודם לכן ודמהו, ועל כן יש כאן ארבעה דברים: הדמוי, וענין אותו הדמוי, והמצאת אותו הענין לפני העיוני אחר הסרתו ממנו, והמשפט עליו עתה שהוא אותו הענין הדמוי שיהיה למוחש לקדם. וזה הכח נמצא בשני ענינים: אם היתה השגחתו מדויקת נקרא שומר ואם היתה נפסקת נקרא זוכר. והשופט שזה הענין הוא נמצא לזה המדומה הוא באדם השכל, כי הוא השופט בחיוב, בשלילה ובחיוני שהוא זוכר כח שהוא דומה לשכל, מפני שזה הכח יהיה באדם במחשבה ועיון, ועל כן זוכר הדבר אחר שישכחהו, והוא ההזכרה. וזה הכח בשאר החיונים טבע, ועל כן הוא זוכר ואין

כה

בו כח ההזכרה, ואין לזה הכח שם, ויש מי שקורא אותו בערבית ו ה ס. ובזה הכח יברח החיוני מהמויק, ואף על פי שלא חש אותו לעולם, כמו שבורחים רבים מהחיונים מהאחרים הצרים אותם, ואף על פי שלא ראו אותם לעולם. ומפני שאלו הכחות משונים בפעליהם, היו מקומותיהם משונים בראש, והיה הדמיון במוקדם המוח, והחושב באמצעותו והזוכר והשומר במקום האחרון. והראיה כי אלו המקומות הם מקומות אלו הכחות, כי יכלו אלו הכחות בחלות אלו המקומות, כי כשיפסד מוקדם המוח בלבד יפסד הדמיון, ולא יפסדו המחשבה והזכרון, ואם יפסד המאוחר יפסדו זכרונו ומחשבתו.

והנה יש בכאן חמש מעלות: הראשונה רבת הקליפה, והיא הצורה המוחשת חוץ לנפשה; והשניה מציאות זאת הצורה בחוש המשתתף, והיא ראשית המעלות הרוחניות; והשלישית מציאותה בכח המדמה, והיא יותר רוחניות מהשנית; הרביעית מציאותה בכח המכיר, כלומר המבדיל; והחמישית מציאותה בכח השומר והזוכר, והיא יותר רוחנית, כי היא מקבלת מה שהבדילוהו הכחות השלשה ונקייה מהקליפה ונשארת זכה מהפסולת.

פרק יז

כח המתאווה ונקרא המתעורר

זה הכח הוא אשר בו יתאוה החיוני אל הנאות לו ויברח מהמויק; והתאוה אל הנאות תקרא תשוקה, ואם תהיה להנקם תקרא כעס, ואם תהיה מצד השכל תקרא בחירה ורצון. והרצון הוא מתנועע כפי מה שיחייב השכל, והתאוה כפי מה שיחייב הדמוי, וזו היא הנקראת תאוה על האמתה. וכל פועל יהיה מהשכל הוא ישר, והפועלים ההוים מהתאוה והדמוי לפעמים יהיו ישרים ולפעמים לא יהיו, ומפני זה החלק המתאוה יניע תמיד מצד מה שהוא מניע אל נכון ושאינו נכון, והשכל הוא המניע

אל נכון בלבד. והמניע בזה הכח המתאווה או שיהיה טוב או מה שחושבים שיהיה טוב, ואין הטוב שמכון זה הכח הוא הנמצא לכללי אלא הטוב המעשי, והטוב המעשי אפשר שימצא בצד וולתי הצד שהוא בו טוב, וזה הכח נמצא תמיד עם הדמוי או הדבור, ושני אלו הכחות קודמים עליו בטבע.

והמונח לזה הכח הוא הטבע, ויורה על זה מה שיקרה בעת התאווה מההפעליות הגופניות, כמו אדמומיות הלועס וירקון המפחד. ומפני זה הכח הנמשך ליותר מכח אחר מלחות הנפש יראה שהוא מתרבה בהתרבות הכחות הנמשך להם, וכאילו שם התואר הנאמר עליהם במין מהאמצעיות בין המשתתפים שמותם והנסכמים והם המסופקים. ובלבד אמרנו בחיוני תאוה, ובמבוקשים העיונים תאוה, והצורה המדומה מניעה לנפש המתאווה, והמתאווה מתנועע ממנה ומקבל אותה כשתניע הצורה המדומה הנפש תניע התאוה החמימות הטבעית. ויניע הוא שאר אברי התנועה. והתאוה אינה דבר יותר משיתאוה האדם שתהיינה לפניו הצורות המוחשות מצד מה שידמה אותן, והצורה המדומה היא המניעה הקצוות בזה התנועה, והכח המתאווה מתנועע ממנה, והוא מניע ומתנועע, ועל כן תיחוס אליו זאת התנועה ולא לנפש המשגת שהיא סבת התאוה. והענין אשר כשיניע בנפש המתאווה יניע החמימות הטבעית, והחמימות הטבעית תניע האברים, קוראים אותה הספמה, ועל כן כשתמצא זאת הצורה המדומה והתאוה ולא תמצא ההסכמה לא יתנועע החיוני, כי לפעמים נדמה הדבר ונתאוה אליו ולא יתנועע, ועל כן יצטרך בהכרח למציאות ההסכמה בין שני אלו הכחות.

פרק יח

כל כחות הנפש על דרך כלל

אזכור בזה הפרק כחות הנפש על דרך כלל, ואומר כי בחכמת הטבע התבאר, כי החומר הראשון לכל הנהוים אין לו

יצורה מסוגלת לו מצואה בפעל היסודות הארבעה נמצאים בזה החומר מציאות ראשון, ואי אפשר שיתרוקן מהם. והם יסודות הגופים המתדמים החלקים, ויתהוו מהם על דרך העירוב והמזיגה. ותהיה בבשול, והבשול יהיה בחמימות, והיא החמימות הטבעית המסוגלת שבנמצא. ונמצא המתאווה הקרוב לאברים שהם כלייץ הוא כח דומה לכח המלאכה האומנית, והוא פועל עם החמימות הטבעית הנאותה לציר הדבר ולציר אותו באחד מכחות הנפש במונת הקיוב להם, שהוא החמימות הטבעית, והם הרבה בכחות, כמו התפוח שהוא בעל כחות רבים בגון, הטעם והריח, והוא אחד, אלא שההפרש ביניהם כי אלו מקרים בתפוח ואלו מצויים בחמימות הטבעית.

והיסודות הארבעה משועבדים לגלגלים, והוים הנפסדים נולדים מרשומיהם, ומהם תשולחנה לגופים התחתונים חמימות וקרירות בכחות שופעים מהם עליהם, וכשיפלו הכחות הגלגלים על היסודות ויניעו אותם ויערבום ויתערבו יתהוו מערבם נמצאים רבים, ויתהוו בתחלה הרשומים העליונים הנולדים באויר, ואחרי כן הנולדים בבטן הארץ במיני הדומם; ויתערבו עוד, ויתמזגו מזיגה יותר קרובה אל האמצעות מזיגת הדומם, יתהוו ממנה תחלה הצמח, ויתהוו ממנה צמח מזריע זרע יולד גוף נושא לכח המוליד, וממנו מתהווה בעצמו מבלי זרע.

והצמח הוא ניון, על כן יש בו כח הזון, ומפני שהוא גדול יש בו כח המגדל, ומפני שיש ממנו מוליד הדומה לו על כן יש בו כח המוליד. והכח הזון זולתי המגדל כי בעל חי יזון בזקנה ולא יגדל, וכן הכח המוליד יבטל בזקנה, והזון יפעל המזון ויהיה במקום הנתק מהגוף, והמגדל יוסף בעצם האברים השרשיים בעומק וברוחב עד שעור מוגדר, והמוליד יתן לחומר צורת הדבר, ויבדיל ממנו, ויתן לו כח משרשו כשימצאו החומר והמקום המוכן לקבל פעלו יפעל כמוהו. וכל הפעלים הצומחים החיוניים והאנושיים יהיו מכחות נוספים על הגוף ועל טבע המזג החיוני, יתחדשו מהרכבת היסודות, ומזיגתם מזיגה קרובה אל המיצוע יותר מהצמח, יהיה מוכן אותו המזג לקבל הנפש החיונית,

כח

וכל מה שיוסיף מיצוע יוסיף קבול לכח נפשי אחר יותר רקיף מהראשון.

והנפש היא כסוג אחד יתחלק במין מהחלוק שלשה: האחת— צומחת הצומחת, והיא שלמות הראשון לגוף טבעי כלי מצד מה שתזון ותגדל, והשנית— הנפש החיונית והיא שלמות הראשון לגוף טבעי כלי מצד שתשיג הפרטים ותנועע ברצון, והשלישית— הנפש האנושית והיא שלמות הראשון לגוף טבעי כלי מצד מה שתפעל הפעלים ההיים בבחירת מחשבות ומצד מה שתשיג הדברים הכלליים. ולנפש החיונית שני כחות: מניע ומשיג. והמניע הוא הכח החיוני ללכת אל הנאות לו ולברוח מהמזיק, והמשיג יש ממנו כח משיג כחשים החמשה: ומהם הראות, והוא כח מסודר בעצם החלולי ישיג צורת מה שיתרשם בליחה הגלדית מצורת הגופים בעלי הגונים באמצעות הגופים הזכים; ומהם השמע, והוא כח מסודר בעצם המפוזר בשטח חלל האון הנקרא בערבית סמאך, ישיג צורות מה שתביא אלא תנועת האור הנדחק בין מקיש ומקש תתחדש ממנו תנועה פועלת לקול תגיע אל האויר העצור השוקט בחלל האון ותניעהו בתבנית תנועתו ותמשש אות העצב וישמע; ומהם ההרחה, והוא כח מסודר בהוספות מוקם המוח הדומים לפיות השדים, ישיג מה שיביא אליו האויר השאוף מהריח; ומהם הטעימה, והוא כח מסודר בעצב השטוח על גוף הלשון, ישיג הטעמים הנאותים מהגופים; ומהם המשוש, והוא כח מפוזר בגליד הגוף כולו ובשרו, ישיג מה שימשש אותו ויעשה רשום בו בהפך למוגו. ויש אומרים, כי זה הכח סיג לארבעה כחות: האחד— שופט בהפך אשר בין החמימות והקרירות, והשני— שופט בהפך אשר בין היבש והרטוב, והשלישי— שופט בהפך אשר בין הקשה והרך, והרביעי— שופט בהפך אשר בין החלק והשעיר. ואמרו כי התקבצם בגוף אחד יביא לחשוב התאחדם בעצם, והמוחשים כולם יגיעו לצורותיהם לכלי החוש ויתרשנו מהם, וישיגם כח המשוש. והכחות המשיגים מבפנים יש מהם משיגים צורות המוחשים ויש מהם כחות ישיגו עניני המוחשים, וההפך בין השגת הצורה והשגת הענין, כי הצורה היא הדבר שתשיגהו הנפש הפנימית עם החוש החיוני יחדו, אלא שהחוש ישיג:

תחלה ויגיעהו אל הנפש בהשגת השה תזאב, כלומר צורתו ותבונתו וגונו, כי נפש השה הפנימית תשיגהו וישיגהו תחלה חושה החיצוני, אבל הענין הוא דבר שתשיגהו הנפש מהמוחש מבלתי שישגהו החוש החיצוני תחלה כהשג השה הענין המזיק שבזאב ויברח טמנו, והחוש לא ישיג זה כלל.

ומהכחות הפנימיים המשיגים החוש המשתתף, והוא כח מסודר בחלל הראשון מהמות, יקבל בעצמו כל הצורות הרשומות בחושים החמשה ויגיע אליו; ואחרי כן הדמיון והמציר, והוא כח מסודר בסוף החלל המוקדם מהמות, ישמר מה שיקבל אותו החוש המשתתף מהחושים הפרטיים החמשה והשאר בו אחר התעלם החושים, והקבול בכח זולתי הכח שבו ישמור, כי המים יש להם קבול הפתוח ואין להם כח לשמור; ואחרי כן הכח הנקרא מדמה בהקש אל הנפש האנושית, והוא כח קרוב מהחלל האמצעי מהמות אצל התולעת, דרכו להרכיב ולפרק מקצת מה שבדמיון כפי הבחירה; ואחר כן הכח הנקרא בערבית והס, והוא כח מסודר בסוף החלל האמצעי מהמות, ישיג הענינים שאינם מוחשים הנמצאים במוחשים הפרטיים בכח השופט שצריך לברוח מהזאב ולרחם הבן; ואחר כן הכח השומר והזוכר, והוא כח מסודר בחלל האחרון מהמות, ישמור מה שישגהו הכח הנקרא והס מהענינים שאינם מוחשים במוחשים. ויחס זה הכח השומר אל הכח הנקרא והס כיחס הכח הנקרא דמיון בהיקש אל החוש, ויחס אותם הכחות אל הענינים כיחס זה הכח אל הצורה המוחשת. ואלו הם כחות הנפש החיונית. ומהחיוני, מהם שיהיו לו החושים החמשה ומהם מה שיש לו מקצתם. והטעימה והמשוש הכרחים לכל חיוני, ויש מהם שלא ירית, ומהם שלא ישמע, ומהם שלא יראה.

והנפש המדברת האנושית יתחלקו כחותיה לכח עושה זכח וידע, וכל אחד מהשני כחות יקרא שכל בשתוף השם. והעושה הוא כח, הוא התחלה מניעה לגוף האדם אל הפעלים הפרטיים המסוגלים בהסתכל, כפי מה שחיבו דעות מסוגלות בו הן בהסכמה, ויש לו בחינה בהיקש אל הכח החיוני המתעורר, והוא שתתחדשנה תכונות מסוגלות באדם, יהיה מוכן בהן למהירות פעל והתפעלות

כבשת, הענות, השחוק והבכי, ובחינה בהיקש א. הכח הזיוני המדמה, והוא שמוש המחשבה בהנהגות בהדברים ההיום הנפסדים ובהוצאת הדברים המלאכותיים; ובחינה בהיקש לנפשו והוא שתולדנה בו הדעות המפורסמות, כמו שהכזב מגונה והחמס ומה שדומה להם מהמתדמות שהן נבדלות מהמושכלות הגמורות הראשונות. וזה הכח צריך שימשול על שאר הכחות מהגוף עד שלא יקבל הפעולות מהם ושיהיו משועבדים לו, בעבור שלא תתחדשנה בו תכונות רעות לקוחות מהדברים הטבעיים, והם הנקראות מדות גרועות ולא יקבל הפעולות כלל, ולא משועבד אלא מושל, ותהינה לו מדות, ואפשר שיוחסו המדות לכחות הגופניים, והנכון שיוחסו לזה הכח, מפני שהנפש האנושית עצם אחד, יש לו יחס והקש לשני צדדים: צד אחד הוא כחותיו וצד שני הוא למעלה ממנו, ויש לו כפי כל צד כח בו תהיה הקשירה בינו ובין אותם הכחות. וזה הכח המעשי הוא הכח אשר לו בהיקש אל הצד שלמטה ממנו והוא הגוף והנהגתו, והכח העיוני הוא כח מדרכו שהרשמנה בו הצורות הכלליות המופשטות מהחומר, ואם היו מופשטות בעצמן יקח אותן בקלות יותר, ואם לא היו מופשטות הוא יפשיטן עד שלא ישאר בהן מקשירות החומר דבר, וזה הכח העיוני יש לו לזו הצורה יחסים, כי הדבר שדרכו לקבל דבר אפשר שיהיה מקבלם בכח ובפועל.

והכח נאמר על שלשה ענינים בקדימה ואיחור, ויאמר כח להכנה המוחלטת שלא יצא ממנה בפועל דבר ולא הגיע מה שבו יצא בכח הקנין על הכתיבה, ויאמר כח להכנה כשלא יגיע דבר אלא מה שאי אפשר לו בו שיגיע לקנות הפועל בלא אמצעות בכח הקנין שהולך וידע הקולמוס והדיו וצורות האותיות על הכתיבה, ויאמר כח לזו ההכנה כשיהיה שלם ויעשה כשירצה ויספיקו כשיכון לעשותו בלבד בכח הכותב שהוא שלם במלאכת הכתיבה ולא יכתוב. והכח הראשון יקרא כח במוחלט וחמרי, והשני יקרא כח אפשרי, והכח השלישי יקרא קנין ואפשר שיקרא השני קנין.

והשלמות שלמות כח, ותגיענה בה הצורות המושכלות הקנויות אחר המושכלות הראשונות, אלא שלא יעין בהן תדיר,

אלא כאילו הן אצלו צורות כשירצה יעין אותן הצורות בפועל וישכילן וישכיל שהוא ישכילן, ויקרא שכל בפועל, כי הוא שכל ישכיל כשירצה מבלי טורח לקנות, ואפשר שיקרא שכל בפועל בצירוף למה שאחריו, ופעמים יהיה בפועל המוחלט, והוא שהיינה הצורות המושכלות נמצאות בו ויעין בהן בפועל, ואז יהיה שכל נאצל. והשכל יצא מכה אל הפועל בשכל, הוא לעולם מכשירבה השכל מין מהדבקות יתרשם ממנו בפועל, כי מין הצורות יהיה נאצל מחוץ, ואצל השכל הנאצל ישלם הסוג החיוני והמין האנושי ממנו, ושם יהיה הכח האנושי מתדמה בהחלות הראשונות לכצאות כולו.

ודע כי הלמוד בין שיגיע מזולתי המתלמד או יגיע מנפש המתלמד הוא מדרגות, כי יש מהמתלמדים מי שהוא קרוב אל הצירוף, כי הכנתו מקבלת ההכנה שזכרנו היא חזקה, ואם תהיה זו לאדם במה שבינו ובין נפשו תקרא זו ההכנה החזקה, ואפשר שתתחזק זו ההכנה במקצת בני אדם, עד שלא יצטרך כשיובק בשכל הפועל לדבר גדול ולהרגל ולמוד, אלא יהיה חזק ההכנה השנית, וכאילו ידע כל דבר מנפשו, וזו המדרגה העליונה שבמדרגות זו ההכנה, ויתחייב שיקרא זה הענין המושכל מהשכל החמרי שכל קדוש, והוא מסוג השכל בקנין, אלא שהוא נשא מאד, לא ישתתפו בו כל בני אדם, והשתכל ובהון אלו הכחות האיך ימשלו קצתם על קצתם וישרתו מקצתם למקצתם, כי תמצא השכל הנאצל אבד הוא השכל הקדוש ראש וישרתהו הכל, והוא התכלית הקצוית, ואחר כן השכל בפועל ישרתהו השכל בקנין, והשכל החמרי במה שבו מההכנה ישרת השכל שבקנין, ואחר כן השכל המעשי ישרת כל אלו, כי הקשירה המעשית מפני שלמוח השכל העיוני ונקותו, והשכל הוא מנהיג אותה הקשירה, וכן שאר הכחות ישרתו אלו לאלו, עד שיגיעו אל הכחות שביסודות והם ישרתו הכל, והם האחרונים שבכחות.

הנה התבאר כי יש לכח השכלי מדרגות, ויש לו כפי אותן המדרגות שמות: הראשונה שלא יהיה בו דבר מהמושכלות בפועל, אלא ההכנה בלבד והקבול, ויקרא שכל חמרי כמו שיש בו בתינוק, ואחר כן יראו בו שנים מינים מהצורות המושכלות:

האחד ראשונים אמתיים יתטבעו בו מבלי שיקנה, והשני מפורסמות יקבלם בשמיעה בלא עיון. וענין המפורסמות יותר מבואר מהמעשים והמלאכות, וזה נקרא שכל בקנין, כלומר שיקנה המושכלות העיון אם ירצה, ואם יהיה בו דבר אחר מהמושכלות כשיקנה במחשבה יקרא שכל בפועל, והוא כנודע המתרשל מהידוע, והוא יכול עליו כשירצה, ואם תהיה צורת הידיעה במחשבתו מצוירה תמיד תקרא אותה הצורה שכל נאצל, כלומר שהיא נאצלה מסבה אלהית תקרא שכל או מלאך או שכל פועל. ולא יתכן שתהיינה אלו ההשגות בכלי גופני כמו שלא יתכן שתהיינה השגות החושים אלא בכלי גופני, אבל למשיג לאלו המושכלות הוא עצם קם בעצמו, אינו בגוף, והוא נשאר חי לעולם.

פרק יט

דעות הקדמונים בנפש

מהקדמונים מי שהלך לידיעת הנפש מצד התנועה, ומהם מי שהלך לידיעתה דרך ההשגה, ומהם מי שקבץ בין שני הדרכים, ומהם מי שהלך דרך החיים בדרך כלל. ומי שהלך מצד התנועה חשב, כי ההנעה לא תבא אלא ממניע, ושמניע הראשון יהיה בלא ספק מתנועע בעצמו, והשנים הנפש מתנועעת לעצמה, ואמר כי היא מפני זה לא תמות, כי הוא חושב כי מה שהוא מתנועע בעצמו לא ימות, ועל כן היו הגופים האלהיים אינם נפסדים, והסבה—התמדת תנועתם. ומהם מי שמנע שתהיה הנפש גוף והשנים אותה עצם, אינו גוף מניע לעצמו. ומהם מי שהשנים הנפש מה שיהיה מהגופים הקטנים שאנם מתחלקים, והם עגולים, כדי שתקבל תנועתם, וחשב כי החיוני ישאף אותם בהתנפש, ושההתנפש מוון לנפש, והנפש תשאר בהתנפש החיוני בהכנס תמורת מה שיצא מאותם הגופים הקטנים שהם מפורזים באויר, והם התחלות

התנועות מצמין, כמו שיראה מתנועתם בהתמיד האויר, ועל כן יצליחו שיגיעו זולתם. ומהם מי שאמר שאינם הנפש אלא מניעים הוא הנפש, והיא בהם תתכנס אל הגוף בהכנסם. ומהם מי שהשים הנפש אש, וראה כי האש תמידית התנועה. ומהם מי שהשים השכל והנפש טבע אחד, ושהם מהגופים האשיים העגולים שאינם מתחלקים. ומי שהלך דרך ההשגה, מהם שראה כי הדבר ישיג זולתו מפני שהוא קודם עליו והתחלה לו, והתחייב שתהיה הנפש התחלה, והשימו מהסוג שהיה התחלה או אש או אויר או מים, ונטו מקצתם להאמין כי הוא מים לרטיבות הזרע שממנו החיוני, ומקצתם שמו הגוף אדיי, כי היו רואים כי האד התחלת הדברים, ואמרו כי הנפש היא יודעת הדברים כולם, מפני שהיא מעצם ההתחלה לכולם. ומי שראה כי ההתחלות הם המספר, השים הנפש מספר. ומהם מי שראה כי הדבר ישיג מה שהוא דומה לו, והשים הנפש מורכבת מהיסודות והנצוח והאהבה. ומי שהלך ליריעת הנפש דרך החיים בדרך כלל לא פורש מה הם. ומי שאמר שהנפש היא חמימות טבעית כי החיים בה. ומהם מי שאמר כי הנפש מזג, כי בעוד שהמזג קים לא ישתנה יהיו החיים בו. ומהם מי שאמר כי הנפש הוא הדם, כי נשפך הדם יבטלו החיים. ומהם מי שאמר כי הנפש חבור ויחס בין היסודות, ועל כן תטה הנפש אל המחברים מהנעימות והריחות והטעמים הטובים ותתענג בהם. ומהם מי שחשב כי הנפש היא האלהים יתברך, ממה שאמרו הכופרים שהוא יתברך יהיה בכל דבר כפי מה שהוא, ויהיה בדבר אחד—טבע, ובדבר אחד—נפש, ובדבר אחד—שכל, ישתבח ויתעלה ממה שיאמרו המשתתפים.

וכל אלו הדעות התבאר בטולן בחכמת הנפש ואין צורך לזכרן בזה הספר, ודעות הקדמונים בעצם הנפש ופעליה מחולפות: מהם מי שחשב הנפש נפש אחת ושהיא תפעל כל הפעלים בעצמה בהתחלף הכלים; ומהם מי שחשב שהנפש יודעת כל דבר ואמנם תשמש החושים והכלים המקריבים המוחשים אליה כדי שתתעורר למה שבעצמה; ומהם מי שאמר כי זה על דרך ההזכרה לה מקודם ושכחה אותו; ומהם מי שאמר כי הנפש אינה אחת אלא מספר דשהנפש שבגוף אחרת והיא קבוצ נפשות, נפש מנהגת, משגת

ונפש כעסנית, ונפש מתאוה; ומהם מי שהשים הנפש עצם אחד וישפיע ממנו אל הכחות ויסוגל כל כח בפעולה, ושהיא פועלת מה שפועלת באמצעות אלו הכחות וזו הדעת. התאמתה מביין שאר הדעות.

פרק כ

פעל השכל הפועל בנפש

הכח העיוני יצא מהכח אל הפועל בדבר יועילו הפועל, כי הדבר לא יצא מעצמו אל הפועל, ואם יש בכאן דבר יועיל לנפש וירשום בו הצורות המושכלות, ואם כן עצם זה הדבר בלא ספק אצלו הוא בעצמו השכל, וזה הדבר יקרא בהקש אל השכלים אשר בכח ויוציאם אל הפועל שכל בפעל, כמו שיקרא השכל החמרי בהיקש אליו שכל בפעל. ויקרא השכל ההוה ביניהם שכל נאצל, ויחס זה הדבר לנפשתינו שהוא בכח שכל ואל מושכלות שהם בכח מושכלות כיחס השמש לעינינו שהן בכח ראות ואל הגונים שהם בכח נראים, כי כשידבק בנראים בכח אותו הרשום, והוא האור, ישובו נראים בפעל, ותשוב העין רואה בפעל. וכן זה השכל הפועל ישמע ממנו כח אל הדברים המדומים שהם בכח מושכלות וישימם מושכלות בפעל, וישים השכל בכח שכל בפעל, וכמו השמש היא נראית בעצמה וסבה שתשים הראות שהוא רואה בכח רואה בפועל, כמו כן השכל הוא בעצמו מושכל וסבה שתשים שאר המושכלות שהם בכח מושכלות בפעל, והדבר שהוא בעצמו מושכל הוא הצורה המופשטת מהחומר, ובלבד כשתהיה מופשטת בעצמה לא בזולתה, וזה הדבר הוא עוד שכל בפועל, ואם כן זה הדבר הוא מושכל בעצמו לעולם בפעל ושכל בפעל. וכשיהיה ציור הנפש לצורה עם זה העצם והיו טרדות הגוף משבשות לנפש מהדבקות בו, אם כן לא תדבק בו אלא בעזוב כל אלו הכחות והכנעתם, ואין דבר ימנעה מהתמדת

הדבקות אלא הגוף, וכשתבדל מהגוף תהיה דבקה בו לעולם
 ונקשרת, אם כן הנפשות אחרי הפרדן מהגוף במות אינן מתות
 אלא נקשרות בזה העצם הנכבד והוא הנקרא השכל הכללי,
 וקוראים אותו בעלי הדתות העולם האלהי. והכחות האחרים
 בצמחים והחיונים, מפני שאינם עושים פעליהם המסיגלים אלא
 בגוף, על כן אינם נבדלים מהגוף כלל אלא ימותו במותו, כי
 כל דבר שאין פעל לו הוא בטל, ואין בדברים הטבעיים דבר
 בטל. וכשתשלם הנפש היא מתפרדת בפעליה, ויהיו הכחות החושים
 והדמיונים ושאר כחות הגוף מונעים אותה מעשות פעליה, כמו
 האדם שיצטרך לבהמה וכלים שיגיעוהו למקום מהמקומות, וכשיגיע
 אליו ואחר כן יקרה מהסבות מה שימנעוהו מהפרד מהם תשוב
 הסבה המגעת היא הסבה המונעת.

ובכאן נשלם מה שאתי לכתבו בזה הספר
 ולאל השבח וההודאה!

אמן ! אמן !

